

LIBER IV.

PUDET SE MANICHÆORUM SECTÆ ADDICTUM FUISSE PER NOVENNIUM, ATQUE ALIOS SECUM IN EUNDEM ERROREM PERTRAXISSE: TUM ETIAM CONSULUISSE MATHEMATICOS; ET AMICUM SIBI INTEREA MORTE PRÆREPTUM, ACERBIORI QUAM ÆQUUM ESSET ANIMI DOLORE FUISSE PROSECUTUM: CUIUS OCCASIONE DE VANA ET DE SOLIDA AMICITIA NON PAUCA DIGNI. MENTIONEM FACIT LIBRORUM *de Pulchro et Apto* A SE ANNO ÆTATIS VIGESIMO-SEXTO AUT VIGESIMO-SEPTIMO CONSCRIPTORUM, NECNON QUAM FACILI NEGOTIO LIBERALIUM ARTIUM LIBROS ATQUE ARISTOTELIS CATEGORIAS, ANNO ÆTATIS FERME VIGESIMO PER SESE INTELLEXERIT.

CAPUT I.

Quandiu et quomodo alios seduxerit.

I. PER idem tempus annorum novem, ab undevigesimo anno ætatis meæ, usque ad duodetrigesimum, seducebamur et seducebamus, falsi atque fallentes in variis cupiditatibus; et palam per doctrinas quas liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis. Hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani. Hac popularis gloriæ sectantes inanitatem, usque ad theatricos plausus, et contentiosa carmina, et agonem coronarum fœnearum et spectaculorum nugas, et intemperantiam libidinum: illac autem purgari nos ab istis sordibus expetentes, cum eis qui appellerentur electi et sancti, afferremus escas, de quibus nobis

in officina aqualiculi sui fabricarent Angelos et Deos per quos liberaremur; et sectabar ista atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, et nondum salubriter prostrati et elisi a te, Deus meus: ego tamen confitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me, obsecro, et da mihi circumire præsentis memoria præteritos circuitus erroris mei, et immolare tibi hostiam jubilationis. Quid enim sum ego mihi sine te, nisi dux in præceptis? Aut quid sum cum mihi bene est, nisi sugens lac tuum; aut fruens te cibo qui non corrumpitur? Et quis homo est quilibet homo, cum sit homo? Sed irrideant nos fortes et potentes, nos autem infirmi et inopes confiteamur tibi.

CAPUT II.

Rhetoricam docet, concubinam fovet, et haruspicem qui victoriam promittebat, contemnit.

II. DOCEBAM in illis annis artem rhetoricam, et victoriosam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen, Domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni: et eos sine dolo docebam dolos; non quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquando pro capite nocentis. Et, Deus, vidisti de longinquo lapsantem in lubrico, et in multo fumo scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magisterio diligentibus vanitatem, et quærentibus mendacium, socius eorum. In illis annis unam habebam, non eo, quod legitimum vo-

catur, conjugio cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiæ: sed unam tamen, ei quoque servans thori fidem: in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter conjugalis placiti modum quod foederatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis jam nata cogat se diligi.

III. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem haruspicem, quid ei dare mercedis vellem ut vincerem: me autem foeda illa sacramenta detestatum et abominatum respondisse, nec si corona illa esset immortaliter aurea, muscam pro victoria mea necari me sinere. Necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia, et illis honoribus invitaturus mihi suffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua castitate repudiavi, Deus cordis mei. Non enim amare te noveram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non noveram. Talibus enim figmentis suspirans anima, nonne fornicatur abs te, et fidit in falsis, et pascit ventos? Sed videlicet sacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. Quid est enim aliud «ventos pascere¹,» quam ipsos pascere, hoc est errando eis esse voluptati atque derisui?

¹ Osee xii, 1.

CAPUT III.

Ab astrologia, cui deditus erat, per senem medicinæ et rerum peritum revocatur.

IV. IDEOQUE illos planos, quos Mathematicos vocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium, et nullæ preces, ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur: quod tamen christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat. Bonum est enim confiteri tibi, Domine, et dicere: «Miserere mei,» cura animam meam, quoniam peccavi tibi¹; neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicæ vocis: «Ecce sanus factus es; jam noli» peccare, ne quid tibi deterius contingat².» Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: De coelo tibi est inevitabilis causa peccandi. Et, Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars. Scilicet ut homo sine culpa sit, caro et sanguis et superba putredo: culpandus sit autem cœli ac siderum creator et ordinator. Et quis est hic nisi Deus noster, suavitas et origo justitiæ, qui reddis unicuique secundum opera ejus³, et cor contritum et humiliatum non spernis⁴.

V. Erat eo tempore vir sagax⁵, medicæ artis peritissimus, atque in ea nobilissimus, qui proconsule manu sua coronam illam agonisticam imposuerat non sano capiti

¹ Psal. xl, 5. — ² Joan. v, 14. — ³ Matth. xxvi, 27. — ⁴ Psal. l, 19.

— ⁵ Scilicet, Vindicianus, ex nomine postea designatus lib. vii, cap. 6, et ab Augustino laudatus in Epist. cxxxviii ad Marcellinum n. 2.

meo, sed non ut medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam¹. Numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut destitisti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, et ejus sermonibus (erant enim sine verborum cultu vivacitate sententiarum jucundi et graves) assiduus et fixus inhærebam, ubi cognovit ex colloquio meo libris Genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abjicerem, neque curam et operam rebus utilibus necessariam illi vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam didicisse, ut ejus professionem primis annis ætatis suæ deferre voluisset, qua vitam degeret; et si Hippocratem intellexisset, et illas utique litteras potuisse intelligere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperuisset, et nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quærere. «At tu, inquit, quo te in hominibus» sustentas, rhetoricam tenes; hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris; quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tam perfecte discere elaboravi, quam ex ea sola vivere volui?» A quo ego cum quæsissem quæ causa ergo faceret ut multa inde vera pronuntiarentur: respondit ille ut potuit, vim sortis hoc facere in rerum natura usquequaque diffusam. Si enim de paginis poëtæ cujuspian longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis consulit, mirabiliter consonus negotio sæpe versus exiret; mirandum non esse dicebat, si ex anima humana, superiore aliquo instinctu nesciente quid in se fieret, non arte, sed sorte sonaret aliquid quod interrogantis rebus factisque concineret.

VI. Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi. Et quid ipse postea per me ipsum quærerem, in memoria

¹ Petr. v, 5.

mea delineasti. Tunc autem nec ipse, nec charissimus meus Nebridius, adolescens valde bonus et valde cautus, irridens totum illud divinationis genus, persuadere mihi potuerunt ut hæc abjicerem, quoniam me amplius ipsorum auctororum movebat auctoritas; et nullum certum quale quærebam documentum adhuc inveneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quæ ab eis consultis vera dicerentur, forte vel sorte, non arte inspectorum siderum dici.

CAPUT IV.

I. Morbum et baptismum amici narrat, quem etiam suis erroribus involverat, eoque morte sublato dolet gravissime. — II. Mirabilis efficacia sacramenti baptismi.

VII. IN illis annis, quo primum tempore in municipio quo natus sum docere cœperam, comparaveram amicam societate studiorum nimis charam, cœvum mihi et conflorantem flore adolescentiæ. Mecum puer creverat, et pariter in scholam ieramus, pariterque luseramus. Sed nondum erat sic amicus, quanquam ne tunc quidem sicuti est vera amicitia; quia non est vera, nisi cum eam tu agglutinas inter inhærentes tibi charitate diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis¹. Sed tamen dulcis erat nimis, coacta fervore parilium studiorum. Nam et a fide vera, quam non germanitus et penitus adolescens tenebat, deflexeram ego eum in superstitiosas fabellas et perniciosas, propter quas plangebatur me mater. Mecum jam errabat in animo homo ille, et non poterat anima mea

¹ Rom. v, 5.

sine illo. Et ecce tu imminens dorso fugitivorum tuorum, Deus ultionum et fons misericordiarum simul, qui convertis nos ad te miris modis, ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix explevisset annum in amicitia mea, suavi mihi super omnes suavitates illius vitæ meæ.

VIII. Quis laudes tuas enumerat unus, in se uno quas expertus est? Quid tunc fecisti, Deus meus, et quam investigabilis abyssus iudiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, jacuit diu sine sensu in sudore letali. Et cum desperaretur, baptizatus est nesciens, me non curante, et præsumente id retinere potius animam ejus quod a me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat; nam recreatus est et salvus factus. Statimque ut primum cum eo loqui potui (potui autem mox ut ille potuit, quando non discedebam, et nimis pendebamus ex invicem), tentavi apud illum irridere, tanquam et illo irrisuro mecum baptismum quem acceperat mente atque sensu absentissimus, sed tamen jam se accepisse didicerat. At ille ita me exhorruit ut inimicum, admonuitque mirabili et repentina libertate, ut si amicus esse vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefactus atque turbatus, distuli omnes motus meos, ut convalesceret prius, essetque idoneus viribus valetudinis cum quo agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, ut apud te servaretur consolationi meæ, post paucos dies, me absente, repetitur febribus et defungitur.

IX. Quo dolore contenebratum est cor meum; et quidquid aspiciebam, mors erat. Et erat mihi patria supplicium et paterna domus mira infelicitas; et quidquid cum illo communicaveram, sine illo in cruciatum immanem verterat. Expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur mihi; et oderam omnia, quia non haberent eum, nec mihi jam dicere poterant: Ecce veniet, sicut cum

viveret quando absens erat. Factus eram ipse mihi magna quæstio, et interrogabam animam meam quare tristis esset¹, et quare conturbaret me valde; et nihil noverat respondere mihi. Et si dicebam: Spera in Deum, juste non obtemperabat; quia verior erat et melior homo quem charissimum amiserat, quam phantasma in quod sperare jubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi, et successerat amico meo in deliciis animi mei.

CAPUT V.

Cur fletus dulcis miseris.

X. ET nunc, Domine, jam illa transierunt, et tempore lenitum est vulnus meum. Possum-ne audire abs te qui veritas es, et admovere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi cur fletus dulcis sit miseris? An tu, quamvis ubique adsis, longe abjecisti a te miseriam nostram? Et tu in te manes: nos autem in experimentis volvimur. Et tamen nisi ad aures tuas ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. Unde igitur suavis fructus de amaritudine vitæ carpitur, gemere et flere et suspirare et conqueri? An hoc ibi dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent. Numquid in dolore amissæ rei et luctu quo tunc opeiebar? Neque enim sperabam reviviscere illum, aut hoc petebam lacrymis, sed tantum dolebam et flebam. Miser enim eram, et amiseram gaudium meum. An et fletus res amara est, et præ fastidio rerum quibus prius fruebamur, et tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

¹ Psal. xli, 6.

CAPUT VI.

Quantus ex amici morte dolor.

XI. Quid autem ista loquor? Non enim tempus quærendi nunc est, sed confitendi tibi. Miser eram, et miser est omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, et dilaniatur cum eas amittit, et tunc sentit miseriam qua miser est et antequam amittat eas. Sic ego eram illo tempore, et flebam amarissime, et requiescebam in amaritudine. Ita miser eram, et habebam chariorem illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamvis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quam illum. Et nescio an vellem vel pro illo, sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem vel simul mori, quia morte pejus eis erat non simul vivere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat; et tædium vivendi erat in me gravissimum, et moriendi metus. Credo quo magis illum amabam, eo magis mortem, quæ mihi eum abstulerat, tanquam atrocissimam inimicam oderam et timebam; et eam repente consumpturam omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum, Deus meus: ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mundas a talium affectionum immunditia, dirigens oculos meos ad te, et evellens de laqueo pedes meos¹. Mirabar enim cæteros mortales vivere; quia ille quem quasi non moriturum dilexeram mortuus erat, et me magis quia illi alter eram, vivere illo mortuo

¹ Psal. xxiv, 15.

mirabar. Bene quidem dixit de amico suo: « Dimidium » animæ meæ¹. » Nam ego sensi animam meam et animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus; et ideo mihi horrore erat vita, quia nolebam dimidius vivere; et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur quem multum amaveram².

CAPUT VII.

Impatientia doloris mutat locum.

XII. O DEMENTIAM nescientem diligere homines humaniter! o stultum hominem immoderate humana patientem, quod ego tunc eram! Itaque æstuabam, suspirabam, flebam, turbabar; nec requies erat, nec consilium. Portabam enim conscissam et cruentam animam meam impatientem a me portari, et ubi eam ponerem non inveniebam. Non in amoenis nemoribus: non in ludis atque cantibus: nec in suaveolentibus locis: nec in conviviis apparatus: neque in voluptate cubilis et lecti: non denique in libris atque carminibus acquiescebat. Horrebant omnia, et ipsa lux; et quidquid non erat quod ille erat, improbum et odiosum erat, præter gemitum et lacrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Ubi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseræ. Ad te, Domine, levanda erat et curanda, sciebam; sed nec volebam nec valebam, eo magis quia non mihi eras aliquid solidum et firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma et error meus erat Deus meus.

¹ Horat. Carm. lib. I, ode III, vers. 8. — ² Retract. II, cap. 6.

Si conabar eam ibi ponere ut requiesceret, per inane labebatur, et iterum ruebat super me, et ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec esse possem, nec inde recedere. Quo enim cor meum fugeret a corde meo? quo a me ipso fugerem? quo me non sequeretur? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, ubi videre non solebant; atque a Thagastensi oppido veni Carthaginem.

CAPUT VIII.

Tempus et amicorum colloquia dolori medentur.

XIII. NON vacant tempora, nec otiosevolvuntur per sensus nostros: faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant et præteribant de die in diem, et veniendo et prætereundo inserebant mihi species alias et alias memorias, et paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille; sed succedebant non quidem dolores alii, causæ tamen aliorum dolorum. Nam unde me facillime et in intima dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum ac si non moriturum? Maxime quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam et hoc erat ingens fabula et longum mendacium, cujus adulterina confricatione corrumpabatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui et corridere, et vicissim benevole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari, et simul honestari, dissentire

interdum sine odio, tanquam ipse homo secum, atque ipsa rarissima dissensione condire consensiones plurimas; docere aliquid invicem, aut discere ab invicem, desiderare absentes cum molestia, suscipere venientes cum lætitia. His atque hujusmodi signis, a corde amantium et redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos, et mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, et ex pluribus unum facere.

CAPUT IX.

De humana amicitia. Beatus qui amat in Deo.

XIV. Hoc est, quod diligitur in amicis, et sic diligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non amaverit redamantem, aut si amantem non redamaverit, nihil quærens ex ejus corpore præter indicia benevolentia. Hinc ille luctus si quis moriatur, et tenebræ dolorum, et versa dulcedine in amaritudinem cor madidum, et ex amissa vitamorientium mors viventium. Beatus qui amat te; et amicum in te; et inimicum propter te. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi Deus noster, Deus qui fecit cœlum et terram, et implet ea, quia implendo ea fecit ea? Te nemo amittit, nisi qui dimittit: et qui dimittit quo it aut quo fugit, nisi a te placido ad te iratum? nam ubi non invenit legem tuam in poena sua? Et lex tua veritas, et veritas tu.

CAPUT X.

Labiles creaturæ, nec in eis potest anima requiescere.

XV. « DEUS virtutum, converte nos, et ostende faciem » tuam et salvi erimus¹. » Nam quoquoversum se verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te: tametsi figitur in pulchris extra te et extra se. Quæ tamen nulla essent nisi essent abs te, quæ oriuntur et occidunt, et oriendo quasi esse incipiunt, et crescunt ut perficiantur, et perfecta senescunt et intereunt: et non omnia senescunt, et omnia intereunt. Ergo cum oriuntur et tendunt esse, quo magis celeriter crescunt ut sint, eo magis festinant ut non sint, sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul; sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cujus partes sunt. Ecce sic peragitur et sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea, Deus creator omnium, sed non in eis infigatur glutine amoris per sensus corporis. Eunt enim quo ibant ut non sint, et conscindunt eam desideriis pestilentiosis: quoniam ipsa esse vult, et requiescere amat in eis quæ amat. In illis autem non est ubi: quia non stant, fugiunt; et quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cum præsto sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est, et ipse est modus ejus. Sufficit ad aliud ad quod factus

¹ Psal. LXXIX, 4.

est: ad illud autem non sufficit ut teneat transcurrentia ab initio debito usque ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creantur, ibi audiunt: Hinc et huc usque.

CAPUT XI.

Omnia creata sunt instabilia: solus Deus stabilis.

XVI. NOLI esse vana, anima mea, et obsurdescere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi et tu: Verbum ipsum clamat ut redeas; et ibi est locus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor, si ipse non deserat. Ecce illa discedunt ut alia succedant, et omnibus suis partibus constet infima universitas. Numquid ego aliquo discedo, ait Verbum Dei? Ibi fige mansionem tuam: ibi commenda quidquid inde habes, anima mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati commenda quidquid tibi est a veritate, et non perdes aliquid, et reflorescent putria tua, et sanabuntur omnes languores tui, et fluxa tua reformabuntur, et renovabuntur, et constringentur ad te; et non te deponent quo descendunt: sed stabunt tecum; et permanent ad semper stantem ac permanentem Deum.

XVII. Ut quid perversa sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conversa. Quidquid per illam sentis, in parte est; et ignoras totum cujus hæ partes sunt; et delectant te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuæ, ac non et ipse in parte universi accipisset pro pœna tua justum modum, velles ut transiret quidquid existit in præsentia, ut magis tibi omnia placerent. Nam et quod loquimur per eundem sensum carnis